

دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی
در آسیای مرکزی: الزامی برای جمهوری اسلامی ایران

فرخنده نژادکتی

کارشناس ارشد مطالعات منطقه‌ای آسیای مرکزی و قفقاز

فهرست مطالب

۱۵.....	مقدمه
۱۷.....	یادگفتار

فصل نخست

۲۱.....	دیپلماسی عمومی: تعاریف، ضرورت‌ها و ابزارها
۲۳.....	۱. دیپلماسی عمومی
۲۳.....	۱-۱. دیپلماسی
۲۷.....	۲-۱. معنایابی دیپلماسی عمومی
۲۹.....	۳-۱. اهمیت دیپلماسی عمومی
۳۰.....	۴-۱. ابزارهای دیپلماسی عمومی

فصل دوم

دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در آسیای مرکزی: اهمیت منطقه و ابزارهای

۴۱.....	ایران
۴۳.....	۱. تاریخچه روابط ایران و آسیای مرکزی
۴۶.....	۲. اهمیت آسیای مرکزی برای ایران پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی
۴۶.....	۱-۲. اهمیت ژئواکونومیک
۴۷.....	۲-۲. اهمیت ژئوپلیتیک
۵۰.....	۳-۲. اهمیت ژئوکالچر
۵۰.....	۳. دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران و ابزارهای آن
۵۳.....	۱-۳. رسانه
۵۶.....	۲-۳. برند ملی
۶۰.....	۳-۳. بازیگران دولتی و غیردولتی
۶۲.....	۴-۳. تبادلات علمی و فرهنگی

- ۵-۳. انتشار کتب..... ۶۵
- ۶-۳. زبان..... ۶۶
- ۷-۳. اقتصاد..... ۶۸
- ۸-۳. مذهب..... ۷۱
۴. دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در آسیای مرکزی..... ۷۳
- ۱-۴. دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در ترکمنستان..... ۷۴
- ۲-۴. دیپلماسی عمومی اسلامی ایران در تاجیکستان..... ۸۳
- ۳-۴. دیپلماسی عمومی اسلامی ایران در قرقیزستان..... ۹۶
- ۴-۴. دیپلماسی عمومی اسلامی ایران در قزاقستان..... ۱۰۵
- ۵-۴. دیپلماسی عمومی اسلامی ایران در ازبکستان..... ۱۱۲

فصل سوم

دیپلماسی عمومی عربستان سعودی در آسیای مرکزی: اهمیت منطقه و ابزارهای

- عربستان..... ۱۱۹
۱. تاریخچه روابط عربستان سعودی با آسیای مرکزی..... ۱۲۱
۲. اهمیت آسیای مرکزی برای عربستان سعودی و روابطی اتحاد جماهیر شوروی..... ۱۲۳
- ۱-۲. اهمیت ژئواکونومیک..... ۱۲۳
- ۲-۲. اهمیت ژئوپلیتیک..... ۱۲۴
- ۳-۲. اهمیت ژئوکالچر..... ۱۲۵
۳. دیپلماسی عمومی عربستان سعودی و ابزارهای آن..... ۱۲۶
- ۱-۳. رسانه..... ۱۲۸
- ۲-۳. برند ملی..... ۱۳۰
- ۳-۳. بازیگران دولتی و غیردولتی..... ۱۳۲
- ۴-۳. تبادلات علمی و فرهنگی..... ۱۳۵
- ۵-۳. انتشار کتب..... ۱۳۶
- ۶-۳. زبان..... ۱۳۶
- ۷-۳. اقتصاد..... ۱۳۷
- ۸-۳. مذهب..... ۱۳۸
۴. دیپلماسی عمومی عربستان سعودی در آسیای مرکزی..... ۱۳۹
- ۱-۴. دیپلماسی عمومی عربستان سعودی در ترکمنستان..... ۱۴۰

۱۴۴.....	۲-۴. دیپلماسی عربستان سعودی در تاجیکستان
۱۴۸.....	۳-۴. دیپلماسی عربستان سعودی در قزاقستان
۱۵۳.....	۴-۴. دیپلماسی عربستان سعودی در قرقیزستان
۱۵۸.....	۵-۴. دیپلماسی عربستان سعودی در ازبکستان

فصل چهارم

۱۶۵.....	مقایسه دیپلماسی عمومی دو کشور و ارائه راهکارهایی برای ایران
۱۸۱.....	فهرست منابع
۲۱۱.....	منابع انگلیسی

مقدمه

از دهه ۱۹۸۰ به بعد شاهد اهمیت یافتن عنصر فرهنگ در ادبیات روابط بین‌الملل بوده‌ایم. ظهور رویکردهایی مانند نظریات انتقادی، پست‌مدرن و سازه‌انگاری دلیلی بر این مدعاست. از طرفی با گذار از جهانی که در آن، ارتباطات تنها میان نخبگانی مانند دیپلمات‌ها بود که ارتباطی ایستا و سستی را با هم برقرار می‌کردند؛ به جهانی که ارتباطات فرهنگی بین مردم در مقیاسی بسیار وسیع‌تر برقرار شده و مردم بر سیاست‌های جهان تأثیرگذار شده‌اند وارد شده‌ایم. در چنین وضعیتی، به نسبت نقاب دولت‌های ملی در عرصه بین‌المللی و دیپلماسی کاهش یافته و اثرگذاری بیشتر بازیگران غیردولتی را شاهد هستیم. به علاوه اینکه مبادلات فرهنگی میان ملت‌ها بسیار زیاد شده و اثر فراوانی بر جای گذاشته است. این عوامل اثرات مستقیم دیپلماسی عمومی را افزایش داده و توجه عمده کشورهای جهان به خصوص قدرت‌های بزرگ را به فرهنگ و روابط با مردم به عنوان حوزه‌ای جدا در سیاست خارجی خود جلب کرده و از این زمان است که اصطلاحاتی چون قدرت نرم، دیپلماسی عمومی و دیپلماسی فرهنگ در ادبیات روابط بین‌الملل پررنگ‌تر شده است.

دیپلماسی عمومی تلاش یک دولت است، برای برقراری ارتباط با عموم یک جامعه دیگر تلقی می‌شود که طی این تلاش، ارزش‌ها، فرهنگ، سیاست‌ها و عقاید جامعه آن دولت برای جامعه دیگر توضیح داده می‌شود و بدین ترتیب، رابطه، وجهه و شهرت خود را در آن کشور ترسیم می‌کند و بهبود می‌بخشد. دیپلماسی عمومی به عنوان یک سیاست اساسی تلاش می‌کند با ایجاد یک رابطه بلندمدت با مردم کشور هدف و ارائه تصویری مطلوب از خود محلی فعال را در حمایت از اهداف سیاست خارجی‌اش فراهم کند. با این تعریف از دیپلماسی عمومی مشخص می‌شود که یکی از اهداف مهم دیپلماسی عمومی و فعالیت‌های فرهنگی ایجاد جدیدیت و معرفت از کشور حامی در کشور هدف می‌باشد. به این ترتیب می‌توان گفت دیپلماسی عمومی بخشی از ابزار اعمال قدرت نرم است و باید توجه داشت که دیپلماسی عمومی نمی‌تواند جایگزین سایر ابزارهای تأمین اهداف و منافع ملی شود و در واقع مکمل و کاتالیزوری برای رسیدن به آنهاست.

تحولات نوین در فضای بین‌الملل که از آن با جهانی شدن یاد می‌شود نه تنها در شیوه‌های دیپلماسی سنتی تغییرات آشکاری را ایجاد کرده است بلکه موجب شده تا در مفهوم دیپلماسی عمومی و شیوه‌های اجرایی آن به عنوان یک پدیده متناسب با این عصر نیز تحولات شگرفی رخ

دهد. توجه به، به‌کارگیری بیش از پیش ابزارهای نوین برای برقراری ارتباط با ملت‌های دیگر، فاصله گرفتن دیپلماسی عمومی از مفهوم تبلیغات و اطلاع‌رسانی و گرایش به سوی مفاهیم جدیدی که پیوند عمیقی بین اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی دارند، تلاش برای برقراری ارتباطات عمیق‌تر و متقارن‌تر با مخاطبان دیپلماسی عمومی و به طور کلی تغییر نگاه و ذهنیت مخاطبان دیپلماسی عمومی در لایه‌ای عمیق‌تر از دیپلماسی عمومی سنتی از مشخصه‌های دیپلماسی عمومی نوین است. از سویی فرهنگ به عنوان مهم‌ترین وجه در پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل جمهوری اسلامی ایران مطرح بوده و توجه به ملت‌ها در سیاست خارجی بسیار مد نظر رهبران انقلاب اسلامی از جمله امام خمینی (ره) بوده است، لذا دیپلماسی عمومی به دلیل آنکه مردم را مورد هدف و منافع خود قرار می‌دهد و به ارانه ارزش‌ها و فرهنگ توجه خاصی دارد می‌تواند برای جمهوری اسلامی ایران بسیار کاربردی و با اهمیت باشد. مؤلفه‌های تأثیرگذار بر رویکرد فرهنگی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، متأثر از دو منبع مذهب شیعی و تمدن کهن ایرانی می‌باشد. همان‌گونه که در مباحث صورت گرفته مطرح می‌شود وقتی فرهنگ یک کشور ارزش‌های جهان‌شمولی را شامل شود و بنیاد سیاست‌های آن را ارزش‌های جهانی شکل دهد احتمال دستیابی به مطلوب برای آن کشور افزایش می‌یابد. دلیل در آنست که جمهوری اسلامی ایران از این حیث دارای ظرفیت‌های فراوانی برای استفاده از دیپلماسی عمومی و فعالیت‌های فرهنگی در تأمین اهداف و منافع ملی تعریف شده خود، به‌خصوص در قالب همکاری و تعامل با کشورهای حوزه تمدنی ایران از جمله کشورهای آسیای مرکزی می‌باشد.

کتاب حاضر که با استفاده از روش تحلیل مقایسه‌ای به رشته تحریر درآمده تلاشی درخور، در زمینه اهداف مذکور است. نویسنده با دقت نظر علمی ضمن بررسی ابعاد مفهومی دیپلماسی عمومی، به بررسی ابعاد، زمینه‌ها، ابزارها و اهداف دیپلماسی عمومی ایران و عربستان در آسیای مرکزی پرداخته و الزامات و راهکارهایی را برای تقویت دیپلماسی عمومی ایران ارائه کرده است. امید است که شاهد انتشار آثار مشابه در راستای تقویت اهداف و منافع جمهوری اسلامی ایران باشیم.

بهاره سازمند

دانشیار گروه مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران

بهمن ماه ۱۳۹۵

پیشگفتار

مشخصات نظام بین الملل کنونی مانند کمرنگ شدن مرزهای سنتی و درهم آمیختن فرهنگ‌ها، دولت‌ها را بر آن داشته است تا برای متقاعد کردن سایر کشورها و همراه کردن آنها در تحقق اهداف سیاست خارجی مورد نظرشان بیش از توسل به زور، به قدرت نرم و دیپلماسی عمومی توجه کنند. بنابراین اهمیت یافتن هر روزه‌ی دیپلماسی عمومی در جهان، بهترین و یدیه بودن برای برقراری ارتباط میان کشورها و دارا بودن نوعی دیسپلین بین‌المللی باعث شده است که به این مبحث پرداخته شود که ایران چگونه می‌تواند از این ابزار برای نفوذ در منطقه آسیای مرکزی که در روزگاری جزئی از تمدن ایران باستان بوده‌اند استفاده کند؟ در این راستا تصمیم گرفتیم بدین نام، یک مجموعه بکارگیری دیپلماسی عمومی ایران با سایر کشورهای جهان که به دنبال حضور گسترده در آن منطقه بوده‌اند مورد مقایسه قرار گیرد و کشور انتخابی ما عربستان سعودی بوده است. این دلیل که در طی یک سال و نیم بررسی و پژوهش ما در این زمینه و انجام مصاحبه‌های گوناگون با کارشناسان و مآل و مناطق مختلف از جمله کارشناسان عربی و آفریقایی و کارشناسان و رایزنان فرهنگی ایران در کشورهای آسیای مرکزی، به یقین می‌توان گفت که در مورد دیپلماسی عمومی عربستان در آسیای مرکزی تحقیق و پژوهشی صورت نگرفته بود و منابع مکتوبی وجود نداشت که از جمله مشکلات ما در به سرانجام رساندن این موضوع بود. بنابراین پرداختن به این موضوع از همه جهت خاصی برخوردار شد، شاید که بتواند به بهبود عملکرد ایران در این زمینه کمک ناچیزی کند.

در اینجا هدف، بررسی دیپلماسی عمومی کشورهای ایران و عربستان است تا مشخص شود هر کدام از این دو کشور با استفاده از ابزارهای دیپلماسی عمومی، چقدره آن را در منطقه آسیای مرکزی اعمال می‌کنند. ایران و عربستان از جمله کشورهایی هستند که بنا به اهمیتی که این منطقه برای آنها دارد به نحوی در صدد اعمال نفوذ خود و جلب افکار عمومی منطقه هستند. بنابراین در زیر مجموعه برقراری روابط دیپلماتیک با جمهوری‌های نوپای منطقه از دیپلماسی عمومی استفاده می‌کنند.

اهمیت نفوذ ایران در این منطقه به این دلیل است که از دیرباز و در زمان‌های گذشته جمهوری‌های آسیای مرکزی جزء فرهنگ و تمدن و سرزمین امپراتوری ایران بوده‌اند و اشتراکات بسیار فرهنگی و زبانی با یکدیگر داشته‌اند و حتی حکومت چند سده تزار روس و بعد از آن سلطه ۷۰ ساله کمونیسم شوروی بر جمهوری‌ها، نتوانسته است این کشورها را از فرهنگ و تمدن ایران دور کند و این باعث افزایش اهمیت منطقه برای ایران شده است. به همین منظور در سال‌های پس از فروپاشی برای همراه کردن دوباره این کشورها با خود از ابزارهای دیپلماسی عمومی استفاده کرده است.

کشور عربستان نیز به منطقه آسیای مرکزی به‌عنوان منطقه‌ای مهم برای گسترش جریان‌های اسلام‌گرایی افراطی شده است، تا با این کار ناامنی در منطقه را گسترش دهد و از حضور و نفوذ ایران در منطقه خارج کند. نهادهای رسمی و غیررسمی عربستان نیز کوشیده‌اند تا با تبلیغ وهابیت در این مناطق، که تیره فقهی و معنوی و دینی خود را با اعطای مشوق‌های مالی گسترش دهند. سلفیه و پیروان این فرق در وسط عناصری از کشورهای عربی به‌ویژه عربستان سعودی حمایت می‌شوند و هدف نهایی آن‌ها تسلط اعراب سعودی بر تمام جهان اسلام است که خود را داعیه‌دار جهان اسلام می‌دانند. سرانجام با در بعد فرهنگی و ایدئولوژیک، به‌طور گسترده سرمایه‌گذاری و فعالیت می‌کنند. بسیاری از پژوهشگران در مورد علل پیدایش وهابیت در کشورهای مستقل مشترک المنافع، به نقش عربستان در حمایت و تأمین بودجه جنبش وهابیت اشاره می‌کنند که به قرار ذیل است: هزینه تعمیر و احداث مسجد، آموزش ابتدایی اسلام، اعزام دانشجویان به دانشکده‌های مذهبی خارجی، انتشار کتاب اسلامی، آموزش زبان عربی، اعزام مسلمانان برای انجام دادن مراسم حج با هزینه عربستان.

براساس آنچه گفته شد برای پاسخگویی به این سؤال که «ایران و عربستان در آسیای مرکزی چگونه دیپلماسی عمومی خود را اعمال می‌کنند؟» در این نوشته مطالب را در ۴ فصل ذکر کرده‌ایم: فصل نخست تعریف مفاهیم است که به تعریف از واژه دیپلماسی عمومی، ضرورت به‌کارگیری آن در سیاست خارجی و ابزارهای آن برای اجرای سیاست خارجی پرداخته شده است. در فصل دوم نیز با اشاره به دلایل اهمیت منطقه آسیای مرکزی برای ایران، دیپلماسی عمومی به‌عنوان ابزار سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در آسیای مرکزی

بررسی شده است که در ذیل آن دیپلماسی عمومی ایران و ابزارهایی که ایران برای اعمال این نوع از دیپلماسی در جهان استفاده می‌کند و به‌طور تخصصی‌تر به بیان ابزارهای دیپلماسی عمومی به کارگرفته شده توسط ایران در منطقه مورد نظر پرداخته شده است. در فصل سوم نیز به بیان دیپلماسی عمومی عربستان و ابزارهایی که برای اعمال این نوع از دیپلماسی در جهان استفاده می‌کند و به‌طور تخصصی به بیان ابزارهای دیپلماسی به کارگرفته شده توسط این کشور در منطقه مورد نظر پرداخته شده است. در نهایت در فصل چهارم به مقایسه دیپلماسی عمومی دو کشور را آسیای مرکزی پرداخته شده است و این نتیجه حاصل شده است که جمهوری اسلامی ایران با استفاده از گسترش زبان پارسی و نمادهای فرهنگی مانند نوروز و عربستان سعودی از طریق گسترش افکار سلفی، دیپلماسی عمومی خود را در منطقه دنبال می‌کنند و در انتها برای توسعه و بهبود مسیر ایران در این جمهوری‌ها از طریق استفاده از دیپلماسی عمومی راهکارهایی ارائه شده است.

در این راستا بر خود لازم می‌دانم تا ضمن سپاس فراوان از همراهی خانواده‌ام، از کمک‌ها و مساعدت‌های سرکار خانم دکتر بهرام رمنند، انتشار گروه مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران، جناب آقای دکتر علیرضا کوهکن استادیار گروه روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی، جناب آقای دکتر علی آدمی استادیار گروه روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی، جناب آقای علی کبریایی‌زاده رایزن فرهنگی پیشین جمهوری اسلامی ایران در بیشکک قرقیزستان برای پیشبرد این اثر سپاسگزاری نموده و قدردان زحمات این استاد گرانقدر باشم. همچنین باید ذکر کرد که با توجه به تمام تلاش‌هایی که برای گردآوری مطالب این اثر در قالب‌های مختلف کتابخانه‌ای، اینترنتی و مصاحبه با افراد متخصص و کارشناسان انجام شده است، خارج از اشکال و نقص نمی‌باشد. امید آن است که این اثر سرآغازی باشد برای ادامه و پیشبرد این حوزه از روابط بین‌الملل در جهت بهبود و ارتقای دیپلماسی عمومی ایران عزیز.

فرخنده نزاکی

کارشناس ارشد مطالعات

منطقه‌ی آسیای مرکزی و قفقاز

فارغ‌التحصیل دانشگاه علامه طباطبائی